

Skerike kyrka

Fasadrestaurering

Antikvarisk kontroll

Skerikes by 4:10
Skerike socken
Västerås kommun
Västmanlands län

Boel Melin

Skerike kyrka

Fasadrestaurering

Antikvarisk kontroll

Skerikesby 4:10
Skerike socken
Västerås kommun
Västmanlands län

Boel Melin

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2009

Omslagsfoto: Skerike kyrka, västtorn och del av södra långhusfasaden, efter fasadrestaurering.
Foto: Boel Melin

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN:978-91-86255-76-3

Tryck: Just Nu, Västerås 2010

Innehåll

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	6
Historik.....	6
Byggnadsbeskrivning.....	8
Målsättning och metod	9
Skadebild.....	10
Genomförande	11
Fasader och sockel.....	11
Fönster, ljudluckor, ankarjärn och sakristians port	15
Antikvariska ställningstaganden och avvikelser från arbetshandlingar.....	17
Referenser.....	19
Kart- och arkivmaterial	19
Otryckta källor.....	19
Litteratur.....	19
Tekniska och administrativa uppgifter	19

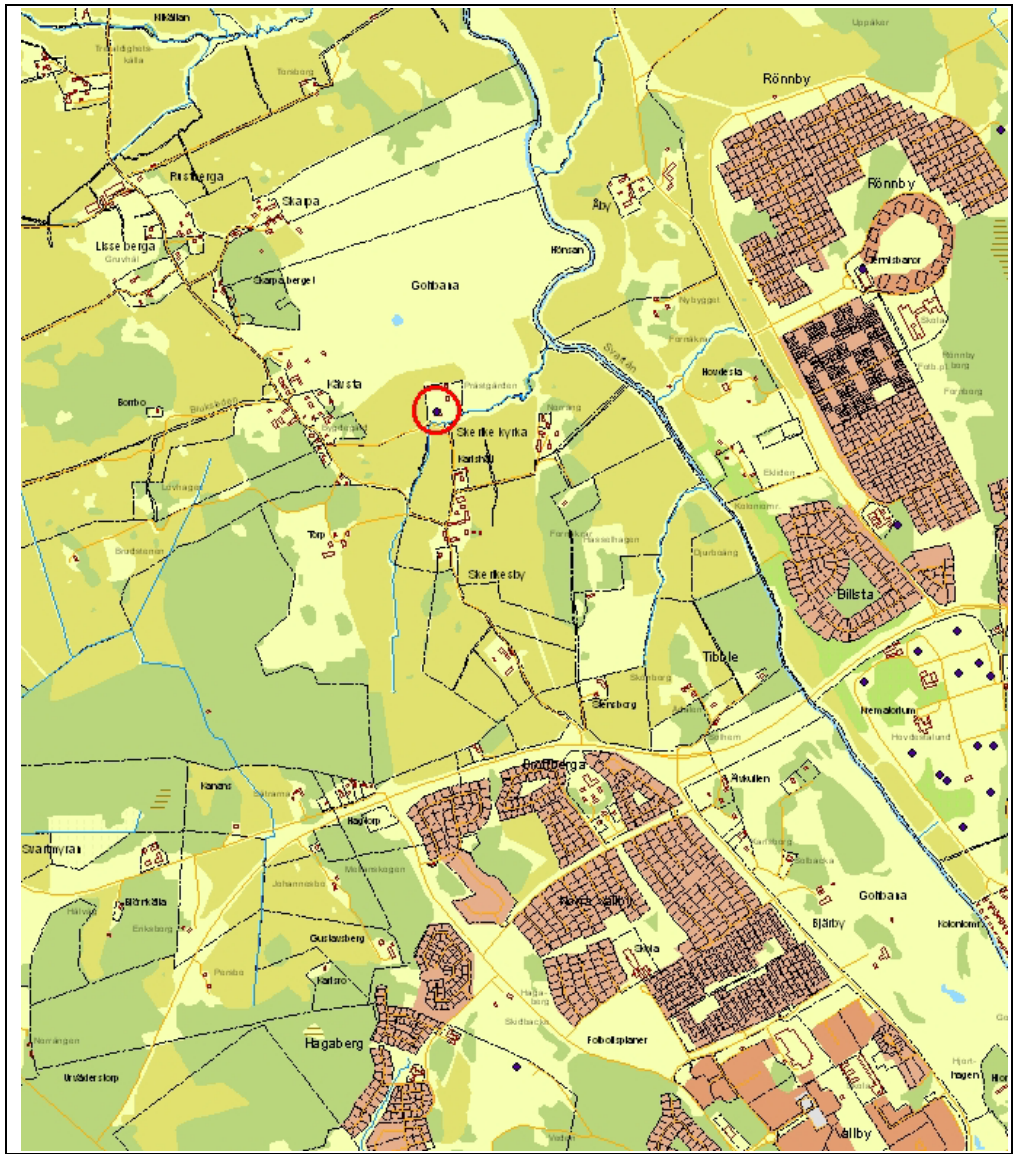

Bild 1. Utsnitt ur GSD Ekonomiska kartan. Skala 1:15 000

Sammanfattning

Under senhösten år 2009 har en fasadrestaurering utförts på Skerike kyrka. Den senaste fasadrestaureringen utfördes år 1964 då stora delar av långhuset putsades om och samtliga fasader avfärgades i en ljusgrå kalkcementfärg. Under samma tid utfördes en grundförstärkning av kyrkan då en betongbalk gjöts runt hela grunden. Det var troligen i samband med detta arbete som sockeln putsades och målades svart.

Restaureringsarbetet år 2009 innebar tvättning av fasad med högtryckstvätt. I samband med detta arbete framkom det en undre gul kulör på tornfasaden. Beslut togs att behålla 1964-års färgsättning, det vill säga ljusgrått och svart, på fasad och sockel.

Bompartier och sprickor på fasad och sockel knackades ned och lagades upp med våtblandat kalkbruk. Fasaderna avfärgades i sin helhet med våtblandad kalkfärg i en ljusgrå kulör lika befintlig men med lite mer inslag av beige i kulören för att dämpa den tidigare mycket kalla ljusgråa kulören. De tidigare vita slätputsade partierna avfärgades i kulör lika övrig fasad. Sockeln avfärgades i svart silikatfärg lika tidigare.

Fönstersnickerier, ljudluckor, ankarjärn samt sakristians port målades i svart linoljefärg.

Inledning

Under hösten 2009 har fasadrestaurering utförts på Skerike kyrka. Tillstånd till arbetet gavs av länsstyrelsen 2006-11-22, dnr 433-10394-06. Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen anlätades som antikvarisk kontrollant.

Historik

Bild 2. Ritning av Olof Grau 1754. Bild från "Västmanlands kyrkor i ord och bild".

Skerike kyrka härrör sannolikt till sina äldsta murpartier av gråsten från en romansk 1200-tals kyrka, som i sin tur sannolikt har haft en föregångare i trä. Kyrkan var lägre än dagens med ett smalare korparti. Omkring år 1300 omvandlades troligen kyrkan till en för tiden typisk rektangulär kyrka utan markerat korparti. Den östra gaveln dekorerades med en korsformig tegelblindering och i norr tillfogades en sakristia. Kyrkan hade redan då ett smalt torn med hög spira, som kan ha varit ursprunglig. Från 1300-talet härrör även den nu igenmurade flerspråkiga sydportalen. Framför sydportalen var från sena 1400-talet fram till 1752 ett vapenhus placerat.¹

Kyrkan står på lera, intill ett vattendrag, vilket genom århundradena har orsakat svåra sättningsskador. År 1623 rämnade norra och västra väggarna och stjärnvalven sprack. Även vapenhuset och tornet hade svåra sättningsskador.² Trots förstärkningar med järn och ommurningar av väggar konstaterades åter stora skador år 1719. År 1752-53 genomfördes en genomgripande upprustning då bland annat långhusets murar skruvades ihop med hjälp av järntag och det gamla vapenhuset revs. Sakristian revs några år därefter och en ny byggdes på nya grundmurar.³

Det medeltida tornets övre del revs år 1859 på grund av en kraftig lutning. År 1859 revs resterande tornmurar och ett nytt torn uppfördes åren 1870-71 efter ritningar av A R Pettersson. Detta torn fick dock grundförstärkas både år 1904, år 1927 samt åren 1962-63. År 1904 blev långhusets tak belagt med falsad järnplåt.⁴

Under grund- och murförstärkningar på 1960-talet gjöts en betongbalk runt hela kyrkans och sakristians grundmurar. Det var troligen i samband med denna åtgärd som kyrkans stensockel putsades med betong och avfärgades med kallasfalt. Senaste större lagningen av kyrkans socklar skedde 1969 då det är sannolikt att dagens svarta

¹ Ahlberg, Björklund. 2000.

² Hammarskiöld. 2008.

³ Hammarskiöld. 2008.

⁴ Hammarskiöld. 2008.

silikatfärg tillkom.⁵ Ytterväggar och valv förankrades samma år med förspända sträckankarjärn av högvärdigt stål. Yttertakets bärande delar förstärktes och reparerades samtidigt med tryckimpregnerat virke.⁶

Kyrkans fasader spritputsades år 1964,⁷ och gesimser, dörr- och fönsteromfattningar slätputsades lika tidigare. På tornet är även hörnen slätputsade. Avfärgningen har enligt arbetshandlingar från tiden ansetts vara utfört med genomfärgad tunnputs – terrasit - i en grå nyans.⁸

Den nya portalen, klädd med lackad panel av ek, sattes in i västfasaden år 1964.⁹

Långhusets och sakristians plåttak lades om år 2007. Plåttäckningen är fortfarande utan påmålning. Tornets tak har äldre svartmålad plåt.

Bild 3. Skerike kyrka med 1964-års färgsättning. Foto: Vykort från 1965, okänd fotograf.

⁵ Hammarskiöld. 2008.

⁶ Hammarskiöld. 2008

⁷ Hammarskiöld. 2008.

⁸ Hammarskiöld. 2008.

⁹ Hammarskiöld. 2008.

Bild 4. Västportalen år 1929. Bilden visar den äldre portalen samt att fortsättningen av sockeln ut på fasaderna är ljusgrå eller möjligen helt av natursten. Foto: VLM Arkiv.

Byggnadsbeskrivning

Skerike kyrka består idag av ett rektangulärt långhus med västtorn och sakrista i norr. Kyrkobyggnadens fasadmurverk består av gråsten, troligen med inslag av tegel, med spritputsade fasader och slätputsade omfattningar och hörnkedjor. Långhus och sakristia har spritputs från år 1964, medan tornets fasader har kvar äldre spritputs. Kyrkans fasader var innan restaureringen år 2009 avfärgade med en gråvit tunnputs, möjligen terrassit d.v.s. en genomfärgad kalkcementputs.¹⁰ De slätputsade partierna var avfärgade i en vit kalkcementfärg. På östra gaveln finns ett stort slätputsat blinderingskors från 1300-talet och på södra väggen finns en igenmurad flersprångig sydportal från samma tid.

Långhuset har ett brant sluttande sadeltak klätt med omålade falsad plåt, nylagt år 2007. Sakristian är försedd med ett halvt tälttak med lika taktäckning som långhuset från år 2007. Tornet har kvar en äldre taktäckning av falsad svartmålad järnplåt.

Långhuset har rundbågiga fönsteröppningar med ramar av smidesjärn och blyspröjsade rutor. Västportalen består av en pardörr utförd i lackad ek. Sakristians fönster är rektangulära tvåluftsfönster med bågar av trä. På sakristians norra fasad finns en enkeldörr i trä som på utsidan försetts med svartmålad järnplåt.

På tornet i väst (byggår 1871) finns två rundbågiga fönsteröppningar på södra och norra fasaderna med träspröjsade rutor. Ovanför de rundbågiga fönstren finns på södra respektive norra fasaden ett runt träspröjsat fönster. I västra fasadens

¹⁰ Enligt Vård- och underhållsplan. Hammarskiöld, 2008.

perspektivportal finns en pardörr i fernissad ek från år 1964 med ett träspröjsat lunettfönster som överljus i portalens tympanon. Åt norr, väster och söder är tornet försett med flersprångiga och rundbågiga muröppningar för ljudluckor. Ljudluckorna är utförda i trä med svartmålade järnplåtar fastnitade på utsidan. Runda öppningar för urtavlor finns åt respektive väderstreck på torntaketets nedre takfall. Dessa är i dagsläget igentäckta med vita skivor. På den övre delen av torntaket finns ytterligare fyra tvåluftsfönster, ett åt respektive väderstreck. Dessa fönster har vitmålade bågar och spröjs utförda i trä.

Under 1999-2000 skedde invändig renovering av kyrkan och dess plåtklädda yttertak ommålades.

År 2007 lades taket om på långhus och sakristia med falsad plåt.

Målsättning och metod

Målsättningen med restaureringsarbetet var att i första hand att tvätta, laga upp och avfärga kyrkans fasad och sockel i befintlig kulör samt bättringsmåla byggnadens fönsterbågar, ankarjärn samt ljudluckor och sakristians dörrblad.

Skadebild

- Kyrkobyggnadens fasader har på långhus och sakristia en spritputs som troligen till stora delar tillkom under den senaste fasadrestaureringen år 1964. Spritstenarna är på dessa ytor relativt små och jämnt fördelade. Fasadputsen var urlakad från de spritputsade ytorna, så att spritstenarnas toppar låg synliga. På de slätputsade ytorna på portstolpar, fönster- och dörrumfattningar, profilerade putsade takfotslistor samt hörnkedjor förekom färgsläppor, bomskador och putsbortfall. Ett flertal partiella lagningar av spritputsen har utförts genom åren vilket resulterat i dålig vidhäftning i lagningarnas kanter.
- Det förekom algbildningar på delar av fasaden. Kopparutfällningar förekom under fönstret på långhusets norra fasad. Viss frostsprängning förekom vid fönsterbänkarnas underkanter samt vid tornluckor.
- Tornfasadens spritputs är äldre och består av en mer oregelbunden yta med stora variationer på spritstenarna. Vid tvättning av tornfasad framkom ett undre ljust ockragult färgskikt. Tornfasaderna hade mindre sprickor och bomputs än övrig fasad och uppvisade främst skador i yt- och färgskikt. På tornet finns även slätputsade och vitmålade hörnpartier samt portstolpar som uppvisade putssläppor och urlakning i färgskikt.
- Sockeln är slätputsad och struken med svart silikatfärg (kallasfalt kan förekomma under detta färgskikt). Sockeln uppvisade sprickor, putsbortfall och frostsprängningar mot marken.
- Samtliga fönster, ljudluckor och ankarjärn samt sakristians port var i behov av ommålning. Åskledarlinor och väggstift lutade ut från fasaden.

Genomförande

Fasader och sockel

Vid fasadrestaureringen tvättades fasaderna med ljummet vatten genom högtryck. Putsen knackades försiktigt ned där det förekom bomputs, släppor eller sprickor. För utstockningen på nedknackade partier av kyrkans fasader användes lufttorkande kalkbruk. För spritputsbruket användes lufttorkande kalkbruk med rundkornigt spritgrus i kornstorlek 0-5 mm. Fasaderna avfärgades med våtblandad kalkfärg, Våtsläckt Gotlandskalk med dolomitkross, i kulören NCS 1005-Y10R. De slätputsade ytorna runt fönster, dörrar och på tornets hörn samt östra fasadens korsblindering avfärgades i samma kulör och kalkfärgstyp som övrig spritputsad fasad.

Den putsade stötfogen mellan sakristia och långhus togs upp för att förhindra framtida sprickbildning.

Sockeln består av natursten som senare slätputsats med kalkcementbruk. Dessa springer i allmänhet utanför fasadlivet. På de ställen där bomputs eller dålig vidhäftning av putsen förekom lagades och kompletterades putsen med hydrauliskt kalkbruk. Putsen sneddades in mot naturstenen för att minska risken för frostsprängning när marken är frusen. Sockeln avfärgades sedan i sin helhet med svart silikatfärg lika tidigare utförande.

T.v. Bild 5. Tornets fasad och del av dörrömfattningen i väst efter tvätt. Bilden visar den tidigare gula kulören. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 6. Närbild på tornets fasadputs. Den röda pilen visar dagens gråa kalkcementfärg. Den blåa pilen visar den underliggande gulvita kalkfärg som kom fram efter tvättning. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 7. Del av frostsprängd sockel på östra gaveln, innan åtgärd. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 8. Fasad efter tvättning. Bilden visar även algbildning. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 9. Putsborttagning på sakristians östra fasad. Bilden visar även hur de synliga spritstenarna bildar svarta prickar på fasadytan. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 10. Området i bild 8, efter åtgärd. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 11. Ytputsbortfall på långhusets norra sockel. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 12. Sakristians östra fasad innan avfärgning. Notera de vita slätputsade partierna runt fönstret. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 13. Tornet under avfärgningen. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 14. Tornfasad efter avfärgning. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 15. Tornets norra fasad, efter tvättning, innan avfärgning. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 16. Del av norra fasaden samt sockel, innan avfärgning. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 17. Den igenmurade sydportalen efter avfärgning. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 18, Fasadyta samt ankarjärn efter åtgärd. Foto: Boel Melin.

Bild 19. Tornets norra fasad efter avfärgning. Bilden visar även den riktade åskledaren. Foto: Boel Melin.

Bild 20. Kyrkobyggnadens norra och östra fasader, samt sakristian, innan anfärgning. Foto: Boel Melin.

Bild 21. Kyrkobyggnadens östra och norra fasader samt sakristian efter åtgärder. Foto: Boel Melin.

Bild 22. Kyrkobyggnaden efter åtgärd. Foto: Boel Melin.

Bild 23. Kyrkans norra fasader, efter avslutat arbete. Foto: Boel Melin.

Fönster, ljudluckor, ankarjärn och sakristians port

Kyrkobyggnaden har fönster som är utformade med träbågar och träspröjs respektive järnplåt och blyspröjs. Fönstren har bågar utförda i smitt järnplåt med blyspröjsade rutor. Fönsteröppningarna fick sin nuvarande rundbågiga form och storlek åren 1752-

53, då befintliga ramar av smidesjärn insattes. Däremot är de blyinfattade rutorna från år 1963.

Fönsterbågar och karmar av järn och trä målades i svart linoljefärg.¹¹

Tornet är försett med ljudluckor åt väster, söder samt norr. Ljudluckorna är utförda av bräder med plåtklädda utsidor. Plåttäckningen på tornets ljudluckor målades med svart linoljefärg.¹² Ankarjärnen på södra och norra fasaden målades delvis med svart linoljefärg.¹³

Porten på sakristians norra fasad är på utsidan järnplåtsklädd. Portens plåttäckning målades med svart linoljefärg.¹⁴

T.v. Bild 24. Fönsterbåge i trä ovanför porten i tornet, efter åtgärd. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 25. Detalj av blyinfattat fönster med järnplåtsbågar. Endast bågarna i plåt målades. Bilden tagen efter åtgärd. Foto: Boel Melin.

T.v. Bild 26. Sakristians norra fasad med ett tvåluftfönster i trä samt plåtklädd dörr, efter åtgärd. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 27. Blyspröjsat fönster på långhusets norra fasad.

¹¹ Linoljefärgen som användes kom från WIBO FÄRG AB.

¹² Linoljefärgen som användes kom från WIBO FÄRG AB.

¹³ Linoljefärgen som användes kom från WIBO FÄRG AB. Målningen av ankarjärnen var inte slutförda vid rapportskrivande.

¹⁴ Linoljefärgen som användes kom från WIBO FÄRG AB.

T.v. Bild 28. Sakristieportens plätttäckning, efter åtgärd. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 29. Fönster och ljudlucka efter åtgärd. Foto: Boel Melin.

Antikvariska ställningstaganden och avvikelser från arbetshandlingar

I arbetshandlingarna¹⁵ uppgavs det att fasaderna skulle lagas och avfärgas med våtsläckt Gotlandskalk. På grund av att färgen hade inblandning av cement valdes en våtblandad kalkfärg (Gotlandskalk + dolomitkross) för att försäkra sig om en bättre fästförmåga. Ur antikvarisk synvinkel kunde detta godkännas eftersom det på långhus inte fanns spår efter putspåslag eller avfärgning innan år 1964. På tornets äldre puts var det sedan tidigare kalkfärg med cementinblandning.

Vid tvättning av kyrkotornet framkom en underliggande gul puts på kyrkotornet. Diskussioner uppstod därmed om att ändra fasadens kulör till denna tidigare ljusgula kulör. Efter diskussion med Länsstyrelsen i Västmanlands län samt församlingen bestämdes dock att nuvarande gråa kulör skulle användas. Den gråa kulören upplevdes dock som mycket kall varför en grå kulör med inslag av lite beige/gult föreslogs. Den nya kulören är dock mycket nära den tidigare.

Vid tvättningen framkom även att de slätputsade partierna runt fönster, dörrar, i perspektivportalen på södra fasaden samt på tornets hörn tidigare varit avfärgade i samma kulör som den spritputsade fasaden. Detta ger även en riktigare bild av hur kyrkobyggnaden såg ut i tidigare skeden. Beslut tog därför att avfärga dessa partier i samma kulör lika övrig fasad.

¹⁵ Carlin, Eva. 2009. *AF Administrativa föreskrifter - Utvärdig renovering – Skerike kyrka.*

Sockeln putsades om i sin helhet och målades svart i samband med kyrkans grundförstärkning år 1964. Foton från år 1929 (bild 2) visar dock att sockeln antingen var utförd i ljusgrå natursten eller putsad med en ljusare grå kalkfärg som imiterade den natursten som förekommer i västportalen. Eftersom övrig fasad till stora delar behöll 1964-års färgsättning beslutades att även sockeln skulle behålla denna tids färgsättning, vilket innebar att sockeln bättringsmålades i kulör och färg lika befintlig.

Tornets ljudluckor skulle enligt arbetshandlingarna tjärstrykas, men eftersom luckorna var utförda i plåt och tidigare var målade i oljefärg, avfärgades de i svart linoljefärg.

T.v. Bild 30. Bilden visar genomskärning av nedfallen putsbit från sakristians fasad. Foto: Boel Melin.

T.h. Bild 31. Sockelparti vid västra tornportalen. Till vänster syns den putsade svartmålade sockeln och till höger den del av sockeln som fortfarande består av natursten. Foto: Boel Melin.

Bild 32. Efter tvättning framkom att de slätputsade partierna på kyrkobyggnadens fasad tidigare varit avfärgade i samma kulör som spritputsen. Foto: Boel Melin.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

VLM Arkiv. Västmanlands läns museums Arkiv.

GSD Ekonomiska kartan

Otryckta källor

Carlin, Eva. 2009. *AF Administrativa föreskrifter - Utvändig renovering – Skerike kyrka*. Västerås.

Hammarskiöld, Rolf. 2008. *Vård och underhållsplan. Skerike kyrka*.

Litteratur

Ahlberg, Hakon. Björklund, Staffan. 2000. *Västmanlands kyrkor i ord och bild*. Borlänge.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Kulturmiljövård i Mälardalen dnr:</i>	09101
<i>Länsstyrelsen dnr:</i>	433-10394-06
<i>Fastighetsbeteckning:</i>	Skerikesby 4:10
<i>Landskap:</i>	Västmanland
<i>Län:</i>	Västmanlands län
<i>Kommun:</i>	Västerås
<i>Socken:</i>	Skerike socken
<i>Beställare:</i>	Västerås kyrkliga samfällighet
<i>Entreprenör:</i>	Eskilstuna Fasad & Kakel AB
<i>Beställare:</i>	Eva Carlin. Västerås kyrkliga samfällighet
<i>Antikvarisk kontroll:</i>	Kulturmiljövård i Mälardalen Boel Melin Stora gatan 41 72212 Västerås

